

material gathered in museums and collections of 74 HEE on Western Ukraine during 2013–2017, the author argues the axiomatic assertion about the priority of such a task is erroneous one and less than 20 % of them museums continue to be engaged in the research work. Comparison with the situation abroad shows that the causes and trends are similar ones.

Key words: museum, collection, institution of higher education, research

Стаття надійшла до редколегії
24.10.2017 р.

УДК 94:069(477.82-2)

Файна Рябчикова

Олика в історії музейної справи

У статті на прикладі Олики розглянуто окремі аспекти розвитку вітчизняної музейної справи. Охарактеризовано домузейне колекціонування в цьому населеному пункті, націоналізацію та розпорошення збірок Радзивіллів, виникнення й занепад громадського музею, а також висловлено окремі зауваги щодо подальшої музеєфікації культурної та природної спадщини містечка.

Ключові слова: Олика, Радзивілли, музейна справа, музеєфікація.

Постановка наукової проблеми та її значення. Історична музеологія становить важливу складову частину сучасних музеологічних досліджень. Вивчення історії музейної справи в окремих регіонах та населених пунктах дає змогу детальніше визначити тенденції розвитку галузі в той чи інший історичний період, унаочнити й конкретизувати хід музейного будівництва, ґрунтовніше проаналізувати чинники, що впливали та впливають на вітчизняне музейництво.

Водночас регіональні історико-музеологічні дослідження дають можливість збагатити знання з історії міст і сіл, розв'язати проблеми збереження місцевої культурної та природної спадщини з погляду її музеєфікації, показати важливість актуалізації цих надбань. Ураховуючи вищезазначене, особливий науковий інтерес у нас викликає вивчення історії музейної справи в Олиці. Минулого та культури містечка стосується чимало наукових і науково-популярних праць, проте висвітлення музеологічних аспектів його розвитку поки лишилося поза увагою науковців. А такі дослідження, зважаючи на наявність унікального культурного ландшафту й пам'яток, є сьогодні надзвичайно актуальними.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Проблеми розвитку музейної справи в Олиці не стали предметом спеціальних наукових розвідок. Окремі аспекти заявленої в пропонуваній розвідці теми висвітлено в працях дослідників роду Радзивіллів (О. Русині [8–10]), Олики та Олицького замку (В. Александровича [1], А. Дуди [15], С. Осадчого [6]), а також науковців, які займаються вивченням питань історії музейництва (Н. Пушкар [7], А. Силюка [11], О. Вернидубова, Л. Криштапок, О. Златогорського [2]) і збереження історико-культурних об'єктів (М. Томчука, П. Троневи́ча [13]).

Мета й завдання статті. У цій розвідці ставимо мету – здійснити ретроспективний аналіз розвитку музейництва в Олиці, а також представити сучасні підходи до збереження та актуалізації культурної й природної спадщини містечка.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Багата історія та культурна спадщина маленького містечка Олика викликає постійний дослідницький інтерес учених і краєзнавців. Про це свідчать численні публікації в наукових та науково-популярних виданнях. Водночас надзвичайно цікавим видається розгляд історії Олики в контексті розвитку музейництва.

Домузейна Олика

Інституалізації музейної справи передував досить тривалий домузейний період нагромадження культурних цінностей. В історії Олики його яскраво репрезентовано збіркою князівського роду Радзивіллів, які володіли містечком із початку XVI ст. [6, с. 13]. Це магнатське зібрання, очевидно, формувалося поступово, упродовж багатьох років, і передавалось у спадок разом з олицькими володіннями. Дослідження істориків (В. Александровича [1], А. Дуди [15], О. Русині [8–10]), а також таке важливе джерело, як Інвентарі Олицького замку XVII–XVIII ст. [3], частково розкривають склад цих колекцій, до яких входили твори мистецтва, гобелени, зброя, дзеркала, документи й книги, мисливські трофеї, предмети побуту тощо.

Зважаючи на тему розвідки, значний інтерес викликають згадки про наявність в Олицькому замку окремих спеціалізованих приміщень для зберігання цінних речей. Зокрема, в інвентарях зазначено: *архів* для зберігання документів, *арсенал* зі зброєю, *портретна галерея* (*sala portretowa*) [1, с. 305], *дві скарбниці* (*dwa skarbcce*) [15, с. 186]. Крім того, О. Русина вказує на наявність у замку численної *книгозбірні* (бібліотеки) [9, с. 115]. Це засвідчує базову диференціацію накопичуваних Радзивіллами цінностей.

Особливо важливе значення мають документальні дані про наявність у замку окремого приміщення – портретної галереї, а також, очевидно, кімнат для колекції живописних полотен (близько 150 картин). Вони свідчать про відокремлення власне експозиційного простору від повсякденного життя колекціонера. В основі відбору предметів до родинного зібрання лежали не лише матеріальні критерії, але й історична, художня цінність, а також меморіальна (у випадку родинних портретів, реліквій, гербів).

Крім того, домусейні збірки культурних цінностей в Олиці репрезентовано унікальним скарбцем колегіального костелу Св. Трійці зі старовинним церковним начинням, місцевими виробами й релікваріями та бібліотечним зібранням колишнього Олицького колегіуму, яке нараховувало близько 6 тис. книжок. Отже, цей період історії музейної справи яскраво відображено в Олиці.

Не-музейна Олика

Згідно з логікою розвитку музейної справи, зазначені вище збірки мали б скласти основу для формування публічного музею в частині приміщень Олицького замку, проте в історії склалося інакше.

Доля колекції та маєтку Радзивіллів знову ж таки виразно ілюструє загальну ситуацію в музейній і пам'яткоохоронній сферах у період захоплення цих теренів Червоною армією у вересні 1939 р. Органи НКВС арештували останнього ординатора Олики Януша Радзивілла з сином Едмунтом. Їхні володіння радянська влада націоналізувала. Розграбовано та знищено унікальні предмети олицької збірки. Невелику їх частину в 1939–1940 рр. вивезено до Луцького музею його науковими співробітниками. Обсяг урятованого порівняно невеликий. За підрахунками Н. Пушкар, це 333 предмети (імовірно, ще також 13 документів) [7, с. 91]. Показово, що ця скромна за кількістю збірка суттєво збагатила фонди Волинського музею та склала основу майбутнього Художнього музею в м. Луцьку. Історія решти пам'яток залишається достеменно невідомою. Тодішній працівник музею Анатолій Дублянський згадував, що багато безцінних культурних реліквій вивозили до Києва, Москви, Ленінграда без будь-якого обліку [11, с. 6].

Значних руйнувань зазнав Олицький замок. Спочатку в ньому квартирували солдати Червоної армії. У роки Другої світової війни пам'ятку дуже пошкоджено. Після 1945 р. в окремих приміщеннях замку розміщували державний кінний завод, а в 1950-х рр. його руїни перебудовано під Волинську обласну психіатричну лікарню [6, с. 14].

Без належної охорони та догляду опинилися й були суттєво поруйновані інші історичні пам'ятки Олики: Колегіальний костел Святої Трійці XVII ст., костел Святих Петра і Павла XV ст., римокатолицький парафіяльний цвинтар тощо. Отже, містечко лишилося без музею та із занедбаною культурною спадщиною.

Майже музейна Олика

Історія Олики дає змогу проілюструвати ще один важливий етап розвитку музейництва – розширення (а потім і занепад) мережі музеїв на громадських засадах в Україні.

У післявоєнний період радянська влада всіляко підтримувала створення й діяльність місцевих краєзнавчих і музейних осередків, які розглядаємо як важливі центри ідейно-виховної роботи. Пізніше для цього розроблено й відповідну нормативну базу. Зокрема, у 1964 р. з'явилася постанова ЦК КПРС «Про підвищення ролі музеїв у комуністичному вихованні трудящих», у 1965 р. Міністерством культури СРСР затверджено перше «Типове положення про народний музей». Усе це сприяло створенню значної кількості музеїв при школах, клубах, підприємствах тощо. Українська дослідниця І. Стельмах зазначає, що до кінця 70-х років XX ст. «народні музеї» стали певним феноменом культурного життя радянського суспільства й зайняли досить помітне місце в музейній сфері країни [12, с. 107].

Така культурна політика сприяла виникненню місцевого музею й в Олиці. Рішення про його створення прийнято 30 жовтня 1971 р. виконкомом Олицької селищної Ради депутатів трудящих Ківерцівського району [2, с. 132]. Музей розміщено на другому поверсі селищної бібліотеки. Він став своєрідною реалізацією неабиякого пошукового, краєзнавчого, організаторського хисту директора місцевої школи Петра Лукича Жуковського. У 1973 р. осередок здобув почесне звання «народний».

Як і більшість громадських музеїв, Олицький історичний музей існував завдяки ентузіазму та величезній особистій участі його засновника. А відтак найбільш уразливим місцем таких установ є те, що з відходом очільника музею зазвичай зникає і сам осередок. Так сталося і в Олиці.

Після смерті в 1995 р. Петра Жуковського музей почав занепадати. Певний час ним опікувалася директор бібліотеки Ніна Павлівна Томащук. З огляду на відсутність належної охорони та економічну ситуацію 1990-х рр., музейне зібрання декілька разів піддавалося грабункам. На початку 2000-х рр. через аварійний стан приміщення демонтували експозицію, а музейні предмети перенесли до школи. Інвентарну книгу Олицького музею та частину експонатів передано Волинському краєзнавчому музею. Разом із тим частина збірки безслідно зникла [14].

Потрібно зазначити, що таке сумне завершення «музейної» історії в Олиці є характерним відображенням тих процесів, які відбувалися в музейній справі України після 1991 р. У цей час у зв'язку зі складною соціально-економічною ситуацією більшість громадських музеїв припинила своє існування.

Музейне майбутнє Олики

Сьогодні важко передбачити, як відбуватимуться подальше збереження та актуалізація культурної спадщини Олики. На заваді позитивним прогнозам стають хронічна нестача коштів, відсутність політичної волі, почасти нігілістичне ставлення суспільства до пам'яток, недосконалість нормативної бази й чимало інших факторів.

Проведені в замку в останні десятиріччя ремонтні роботи (заміна вікон на пластикові, перекриття покрівлі сучасними матеріалами) завдали значної шкоди збереженню автентичності та історичного вигляду пам'ятки. Викликають велике занепокоєння й пропозиції волинських чиновників розмістити в Олицькому замку туристично-оздоровчий комплекс із масажними кабінетами та саунами [13, с. 124]. Це суперечить первісному призначенню об'єкта й може негативно вплинути на збереженість його окремих оригінальних фрагментів. Істотної перебудови в Олиці зазнала також Луцька брама – пам'ятка оборонної архітектури XVII ст., яка, по суті, утратила свій історичний вигляд та історичну цінність. Зауважимо, що Венеціанська хартія (1964 р.) чітко проголошує, що «реставрація завершується тоді, коли починається гіпотеза» [5]. Відтак доводиться, на жаль, констатувати, що наявна в нашій державі недопустима практика «відновлення» історико-архітектурних пам'яток також знаходить своє віддзеркалення в Олиці.

Чи бути повноцінним музеєм в Олиці? – питання часу. Яким йому бути? – питання для широкого обговорення та дискусії, які обов'язково повинні відбуватись із залученням справжніх фахівців: істориків, реставраторів, архітекторів, музеологів і пам'яткознавців, культурологів.

З огляду на сучасні музеологічні студії найбільш перспективною для актуалізації культурної спадщини Олики видається музеєфікація не окремих об'єктів, а історико-культурного й природного середовища загалом з усіма його рухомими, нерухомими та нематеріальними об'єктами, а також за участю місцевих мешканців. Ідеться про створення середовищного музею¹, або екомuzeю. Він мав би охопити всю історичну територію містечка, разом із замком, історичними та сакральними спорудами, некрополями, об'єктами природи.

Щодо Олицького замку, то він, безумовно, виступатиме домінуючим компонентом майбутнього музею. Історична й середовищеутворювальна цінність цього архітектурного об'єкта вимагатимуть особливої уваги до проведення його музеєфікації.

У музеєзнавстві прийнято розрізняти два типи музеєфікації пам'ятки архітектури: 1) пам'ятка «як музей» (перетворення пам'ятки в самостійний об'єкт музейного показу); 2) пам'ятка «під музей» (пристосування пам'ятки під музейне використання) [4, с. 20]. М. Каулен зазначає, що між цими двома типами існує безліч проміжних форм змішаної музеєфікації, коли в пам'ятку, що експонується «як музей», привносяться додаткові експозиційні комплекси або в пристосованій під експозицію будівлі виділяються фрагменти реконструйованих інтер'єрів чи цілі зали. Оскільки повне відновлення внутрішнього облаштування Олицького замку є неможливим, застосування такої змішаної музеєфікації може стати дієвим виконанням поставленого завдання.

Удалим рішенням могло б також стати створення в частині реконструйованих приміщень бібліотеки, портретної галереї, замкової каплиці, що підкреслило б спадкоємність колекціонерських і культурних практик родини Радзивіллів. Цікавим аспектом музеєфікації пам'ятки стало б також відтворення таких

¹ Середовищний музей – музей, діяльність якого ґрунтується переважно на музеєфікації історико-культурного та/або природного середовища з усіма його рухомими, нерухомими й нематеріальними об'єктами та наявними між ними взаємозв'язками, а також за участю людей, котрі населяють територію (визначення М. Каулен).

приміщень, як кухня, вітальні кімнати та навіть в'язниця, яка існувала в замку [15, с. 186]. Не менш важливими й складними завданнями є також упорядкування докільця й організація навколишньої забудови, котрі є неодмінними складовими компонентами середовищного музею (чи екомuzeю).

Серйозним викликом для музеєзнавців й істориків буде розробка експозиційних проєктів, які б не суперечили історико-культурній сутності пам'ятки¹. Відхід від заідеологізованості, представлення мікронаративів, культурного розмаїття цієї території, репрезентація нематеріальної культури – саме такі підходи сформулюють належну основу для збереження та актуалізації місцевої культурної й природної спадщини.

Сподіваємося, що вдала майбутня музеєфікація історико-культурного та природного середовища в Олиці буде також лише одним із прикладів відродження вітчизняного музейництва.

Висновки й перспективи подальших досліджень. На розвиток музейної справи, збереження об'єктів культурної спадщини Олики відчутний вплив мали загальні процеси, що панували в соціокультурній сфері на різних історичних етапах. Представлений у цій розвідці матеріал свідчить, що державна політика та суспільно-політичні умови (у т. ч. на сучасному етапі) не сприяли музеєтворчим починанням у містечку, а були радше суттєвим негативним чинником на цьому шляху. Незважаючи на наявність потужного історико-культурного потенціалу, в Олиці не було сформовано відповідного музейного (чи заповідного) комплексу, не створено умов для забезпечення охорони й належного використання наявних тут пам'яток. Важливим завданням подальших наукових пошуків стане ґрунтовна теоретична розробка питань музеєфікації історико-культурного та природного середовищ Олики, вироблення дієвих практик його актуалізації в сучасному соціокультурному просторі.

Джерела та література

1. Александрович В. Інвентар Олицького замку 1755 р. *Вісник Львівського університету. Серія мистецтвознавства*. Вип. 3. Львів, 2003. С. 301–331.
2. Вернидубов О., Криштапюк Л., Златогорський О. Олицький історичний музей: історія і перспективи. *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Олика і Радзивілли в історії Волині та України*: наук. зб.: матеріали XVIII Всеукр. наук.-практ. іст.-краєзнавч. конф. Луцьк, 2006. С. 132–133.
3. Інвентарі Олицького замку XVII–XVIII століть: зб. док./Волин. краєзнавч. музей, Ін-т українознав. ім. І. Крип'якевича НАН України, каф. україністики Варшавського ун-ту; збір. і підгот. В. Александрович. Луцьк: ПВД «Твердиня», 2007. 276 с.
4. Каулен М. Е. Музеєфікація історико-культурного насліддя Росії. Москва: Етерна, 2012. 432 с.
5. Міжнародна хартія з охорони й реставрації нерухомих пам'яток і визначних місць (Венеціанська хартія): ООН; Хартія, Міжнар. док. від 31.05.1964. URL : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_757
6. Осадчий Є. Олика – крізь століття. *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Олика і Радзивілли в історії Волині та України*: наук. зб.: матеріали XVIII Всеукр. наук.-практ. іст.-краєзнавч. конф. Луцьк, 2006. С. 13–15.
7. Пушкар Н. До історії Радзивілівської колекції у фондах Волинського краєзнавчого музею. *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Олика і Радзивілли в історії Волині та України*: наук. зб.: матеріали XVIII Всеукр. наук.-практ. іст.-краєзнавч. конф. Луцьк, 2006. С. 90–91.
8. Русина О. В. Українські сторінки біографії Альберта Станіслава Радзивілла. *Український історичний журнал*. 2014. № 4. С. 27–49.
9. Русина О. В. Радзивілли та Україна: культурні конотації. *Український історичний журнал*. 2015. № 2. С. 113–130.
10. Русина О. В. Радзивілівські володіння новітніх часів очима сучасників. *Український історичний журнал*. 2014. № 6. С. 29–38.
11. Силук А. Волинський краєзнавчий музей: сторінки історії формування колекції. *Волинський музей. Історія і сучасність*: наук. зб. 1999. Вип. 04. С. 6–10.
12. Стельмах І. Ф. Громадські музеї в історичній ретроспективі. *Праці Центру пам'яткознавства*: зб. наук. праць. 2009. Вип. 16. С. 102–111.
13. Томчук М., Троневиц П. Реставрація та перспективи використання історичної забудови Олики. *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Олика і Радзивілли в історії Волині та України*: наук. зб.: матеріали XVIII Всеукр. наук.-практ. іст.-краєзн. конф. Луцьк, 2006. С. 122–124.
14. Філатенко А. Як занепастили й розікрали народний музей. *Волинь*. 2004. 15 лист. URL: <http://volyn.com.ua/news/8249-yak-zanapastili-y-rozikrali-narodniy-muzey.html>.

¹ Як приклад такої суперечності, можна навести практику влаштування музеїв атеїзму в пам'ятках сакральної архітектури.

15. Duda Aneta A. Zarys stanu posiadania i ogólne warunki funkcjonowania majątków ostatniego Ordynata Ołyckiego, księcia Janusza Radziwiłła w latach 1905–1939. *Śląskie Studia Historyczne*. 2014. T. 20. S. 169–194.

Рябчикова Фаина. Олыка в истории музейного дела. История Олыки позволяет более детально рассмотреть отдельные аспекты развития музейного дела. В статье характеризуются домوزهенное коллекционирование в Олыке, дальнейшая национализация и распыление собраний Радзивиллов, возникновение и упадок общественного музея, а также представлены отдельные замечания по музеефикации культурного и природного наследия городка.

Считаем, что более перспективной для актуализации культурного наследия Олыки является музеефикация не отдельных объектов, а всей историко-культурной и природной среды со всеми ее движимыми, недвижимыми и нематериальными объектами, а также с участием местных жителей. Такой подход может быть реализован на основе создания средового музея или экомuzeя, который должен охватить всю историческую территорию городка, вместе с замком, историческими и сакральными сооружениями, некрополями, объектами природы.

Ключевые слова: Олыка, Радзивиллы, музейное дело, музеефикация.

Riabchykova Faina. Olyka in the History of Museums. The history of Olyka allows to review some aspects of development of museum studies. The paper gives an analysis of collecting practices in Olyka, further nationalization and division of collections, the emergence and decline of public museum. Also, it is presented some comments on the musealisation of cultural and natural heritage of the town.

The author believes that for actualization of cultural heritage it is more promising to musealize not just separate objects, but all historical, cultural and natural environments including whole their movable, immovable, intangible objects and with participation of local residents. Such approach could be fulfilled in the way of creation «environmental» museum or ecomuseum. It should cover the entire historical territory of the town including the castle, historical and religious buildings, necropolises, objects of nature.

Key words: Olyka, Radzivils, museum studies, musealisation.

Стаття надійшла до редколегії
17.10.2017 р.

УДК 069.5(477):904(32)

Вікторія Білик

Давньоєгипетські пам'ятки в музейних зібраннях України (за дослідженнями українського єгиптолога Олени Романової)

У статті здійснено аналіз наукового доробку сучасного українського єгиптолога Олени Романової. Визначено, що до основних напрямів її наукових інтересів, крім політичної та соціальної історії Стародавнього Єгипту доби Давнього Царства, релігії й культури Стародавнього Єгипту, належать і пам'ятки Стародавнього Єгипту в музейних зібраннях України. Основну увагу зосереджено на публікаціях дослідниці стосовно аналізу колекції давньоєгипетських пам'яток в Одеському археологічному музеї НАН України.

Ключові слова: єгиптологія, Стародавній Єгипет, давньоєгипетські пам'ятки, колекції, музейні зібрання України, Одеський археологічний музей.

Постановка наукової проблеми та її значення. Культурні надбання давньоєгипетської цивілізації по праву вважаються унікальними й завжди викликали неперіодичний інтерес не лише в науковців, але й у колекціонерів, пошанувачів старовини. До початку XIX ст. відносять перші випадкові знахідки європейськими колонізаторами унікальних предметів історії та культури Стародавнього Єгипту, які поклали початок формуванню такого напряму орієнталістики, як єгиптологія. Ця галузь історичної науки почала розвиватися з 20-х рр. XIX ст., коли здійснено перше дешифрування Ж.-Ш. Шампольоном давньоєгипетських ієрогліфів. Відтоді на території Єгипту розпочалися наукові дослідження європейських археологів. Відтак на сьогодні існують потужні єгиптологічні школи у Франції, Німеччині, Великобританії, США тощо. У Російській імперії єгиптологія стала розвиватися значно пізніше (із 70-х рр. XIX ст.), тому радянська єгиптологічна школа не зуміла досягти рівня зарубіжних. Що ж стосується розвитку української єгиптології, то можемо констатувати, що на сьогодні є лише кілька істориків, які займаються дослідженням староегипетської історії, хоча в Україні існує майже два десятки установ, у яких зберігаються пам'ятки староегипетської історії та культури.

¹ © Білик В., 2017